

АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА

В статті розглянуті зміст і педагогічні умови формування професійної етики сучасного викладача згідно з минулими та сучасними поглядами на професійно-етичну компетентність педагога.

Ключові слова: культура, професійна етика, морально-етичні норми, педагогічні умови, відповідальність, ввічливість, позитивне мислення.

Актуальність теми. Етика є одним з найдавніших компонентів культури людства, спрямований на становлення та регулювання людських взаємин у процесі їх спільної життєдіяльності. Морально-етичні норми і цінності лежать в основі всіх суспільних (соціальних, політичних, економічних) та міжособистісних відносин людей, створення соціальних кодексів поведінки в рамках цих взаємин.

Професійна етика являє собою сукупність моральних норм і правил, що визначають ставлення людини до свого професійного обов'язку, до людей, з якими вона пов'язана в силу характеру своєї професії. Професійна етика є важливим компонентом професійної культури будь-якого фахівця і завжди вибудовує свої відносини на загальних, морально-етичних нормах і цінностях суспільства, але при цьому визначає професійно значущі пріоритети, цільові установки для конкретної професійної діяльності.

Сучасний викладач повинен володіти не лише педагогічними, психологічними, технічними знаннями й уміннями, методичними знаннями, яких вимагає підготовка високоякісних фахівців для педагогічної освіти, а й навичками культури спілкування, міжособистісної взаємодії; готовністю дотримуватися норм і правил етикету, працювати в умовах професійного стресу і конфліктних ситуацій, володіти низкою професійно важливих особистісних якостей (відповідальність, ввічливість, стресостійкість, позитивне мислення тощо); що визначає рівень професійної та особистої культури педагога [6, с. 217].

В основі професійної етики в педагогічній сфері лежить спрямованість на задоволення людських потреб, повага до людини, її професії, стилю і способу життя, що визначає затребуваність в даній галузі таких професійно значущих особистісних якостей як: відповідальність, толерантність, справедливість, ввічливість, вміння спілкуватися, вміння приймати рішення в етично складних ситуаціях професійної діяльності, вміння залагоджувати і попереджати конфлікти, стресостійкість та інші складові соціально-професійної компетентності студентів в області професійної етики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підготовки фахівців у вищій школі, гуманізації вищої освіти, істотна частина яких – формування морально-етичних стандартів у галузі ділових відносин, є об'єктом уваги педагогічної науки вже декілька десятиліть. Їх досліджують вітчизняні та зарубіжні науковці в різних аспектах, а саме: педагогічні основи організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах (А.М. Алексюк, Г.О. Балл, А.Є. Мойсеюк, І.Ф. Прокопенко, М.І. Сметанський, Н.Ф. Тализіна, І. Хейстер, О.В. Шестопалюк та ін.); сучасні педагогічні технології в професійній підготовці майбутніх фахівців (Г.П. Васянович, М.П. Воловик, Р.С. Гуревич, О.С. Падалка, О.М. Пехота, С.О. Сисоєва та ін.); гуманізація та гуманітаризація вищої освіти (В.П. Андрущенко, Л.В. Барановська, І.Д. Бех, С.У. Гончаренко, І.А. Зазюн, О.Е. Коваленко, В.О. Кудін, Г.С. Тарасенко, Л.Л. Товажнянський та інші).

Значний внесок в розробку теоретичних і практичних питань педагогічної моралі, вивчення рівня етичної свідомості вчителя, пошук шляхів вдосконалення етичних відносин в педагогічному колективі був внесений такими вченими як Я.С. Котигер, В.А. Малахов, Е.А. Гришин, І.Я. Писаренко, В.М. Чернокозова, І.І. Чернокозов та ін. Структуру і зміст професійної культури спеціаліста вивчали: А.А. Амельченко, М.Ю. Ананченко, І.А. Зимня, О.А. Давидова, В.Г. Ігнатов, В.С. Комбаров, Н.Б. Крилова, Г.Н. Соколова та ін. Проблема професійної етики досліджувалась в працях С.А. Александрової, Р.Г. Апресяна, В.І. Бакштановського, О.Г. Дробницького, Ю.В. Согомонава, а також зарубіжних спеціалістів: Р. Джорджа, Д. Культгена, Р. Хорна, Д. Честара, Дж. Ягера та інших.

Мета статті – визначити особливості формування професійної етики сучасного викладача.

Виклад матеріалу. Переорієнтація сучасної педагогічної освіти на європейські стандарти, передбачає, у першу чергу, підготовку компетентного фахівця, здатного практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки та досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики.

Серед ключових компетентностей, якими повинен оволодіти сучасний педагог, етична має пріоритетне значення. Вона виступає показником і одночасно результатом професійно-особистісної готовності викладача до роботи у виші, тому що виконання будь-якого педагогічного завдання має моральний зміст. Етична компетентність викладача репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях педагога, забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно професійно-педагогічних норм.

Етична компетентність за специфікою реалізації належить, до так званих, надпредметних компетентностей. Вони мають інтегрований характер і поєднують у собі певний комплекс знань, умінь і ставлень, які набуваються педагогами протягом засвоєння всього змісту педагогічної освіти [11, с. 27].

Прикладом етичної компетентності можуть бути такі здатності вчителя:

- усвідомлення гуманістичних цінностей, інваріантного характеру норм, принципів педагогічної етики;
- розуміння морального змісту педагогічної професії; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів;
- здійснення етичної рефлексії власних вчинків;
- виявлення сутності моральних колізій у різних педагогічних ситуаціях, прогнозування результатів своїх дій;
- уміння розв'язувати конфлікти, розуміти почуття та потреби вихованців;
- реалізація у професійній поведінці стратегії і тактики етично адекватного спілкування з різними учасниками навчально-виховного процесу.

Процес формування етичної компетентності сучасного викладача достатньо складний і суперечливий. Але важливим компонентом у ньому є пізнання методологічних засад професійно-педагогічної етики як її соціокультурних джерел. Осмислення цих методологічних підходів дозволяє виявити змістове ядро етики, її інваріантний характер. Основу методології складає блок історичних знань про розвиток і становлення етико-педагогічних ідей.

Вивчення інваріантних характеристик змісту педагогічної етики засвідчує, що вона належить до, так званих, наскрізних історико-педагогічних проблем, що виникають у певну епоху й не втрачають своєї актуальності в умовах сьогодення. Професійна етика – невід'ємна частка загальнолюдської моралі, вона існує в її межах і формується на її основі. На всіх етапах історичного розвитку суспільства педагогічна думка була відображенням його актуальних потреб. Водночас будь-яка наукова педагогічна концепція ґрунтувалася на народно-педагогічній спадщині та прогресивному професійно-педагогічному досвіді [7, с. 111].

Витоками сучасної теоретичної етико-педагогічної думки є етичні концепції філософів античного світу. Моральність у них розглядається як визначальне, змістоутворююче явище людського буття. Формуються головні етичні вимоги та правила до людей, які навчають і виховують дітей. Так, давньокитайський мислитель Конфуцій, переконливо доводив, що кінцева мета виховання людини полягає у зміцненні моралі, що дозволить подолати труднощі в майбутньому гармонійному суспільстві. У працях Аристотеля: "Нікомахова етика", "Евдемова етика", "Велика етика", розкривається суспільна природа моралі, її вплив на формування етики особистості [5, с. 32].

Аналіз соціокультурних витоків дозволяє систематизувати й узагальнити наукові погляди діячів освіти і культури, починаючи від донаукового періоду та закінчуючи сьогоденням, зазначити декілька взаємопов'язаних етапів (ідей) формування етико-педагогічних ідей в історії педагогічної думки. А саме, етика як:

- складова педагогічного ідеалу, відображення суспільних цінностей і потреб;
- умова гуманізації педагогічного процесу;
- етичні засади педагогічної професії;
- регулятор взаємин між учителем і учнем;
- результат самовдосконалення педагога;
- базова складова педагогічних систем.

Характеризуючи етику як складову педагогічного ідеалу, відображення суспільних цінностей і потреб, слід відзначити, що вперше поняття "ідеал" виникло у християнській моралі, а починаючи з XVIII ст., широко вивчається німецькими філософами (Ф. Шіллер, Ф. Шеллінг). У етиці зміст і структуру ідеалу вперше спробував визначити Й. Кант [5, с. 64].

Як елемент моральної свідомості етичний ідеал є ціннісним уявленням про досконалого педагога з позицій його професійного обов'язку. Протягом тривалого часу ідеал педагога, де етика мала переважне

значення, формулювався як абстрактний образ. У Древній Греції народилися такі етичні цінності як краса, добро, чесність, сумлінність.

Висвітлюючи педагогічний ідеал, доцільно звернути увагу на пам'ятки Київської Русі.

Наприклад, у праці "Слово про закон і благодать" митрополита Іларіона опосередковано віддзеркалюються етичні вимоги до педагога [10, с. 197].

До проблеми педагогічного ідеалу звертались педагоги всього світу. Свій доробок до генезису цих ідей зробили італійський мислитель Челіо Куріоне (трактат "Школа, або три книги про досконалу Граматику"), Кирило Ставровецький Транквіліон ("Євангеліє учительное...", "Перло многоценное..."), Йоган Генріх Песталоцці, який називав "силою серця" моральні якості людини, Адольф Дістервег, який визначив головні вимоги до справжнього вчителя [3, с.4]:

- знання свого предмета, уміння його викладати, любов до дітей;
- процес викладання має здійснюватися таким чином, щоб збудити в учнів прагнення до знань;
- бути ентузіастом своєї справи, захоплюватися нею;
- мати сильну волю, бути суворим, вимогливим і справедливим;
- мати педагогічний такт, високі моральні якості та громадянську мужність.

Продовжуючи кращі європейські традиції, у вітчизняній педагогічній науці також окреслюється моральний ідеал вчителя. У працях О.В. Духновича "Книжка читальна для початківців" і "Народна педагогія" зазначається, що вчитель – це найбільший художник, оскільки він вибудовує людину й людство [2, с. 308].

Відомі педагоги К.Д. Ушинський, П.Ю. Юркевич, М.П. Драгоманов, Б.Д. Грінченко, Т.Г. Лубенець у своїх працях не тільки визначили риси ідеального педагога, а й досліджували внутрішні резерви розвитку такого вчителя [8, с. 241].

Гуманісти бачили людину вольовою, діяльною, емоційно прив'язаною до світу. Етика педагога як складова гуманізму найбільш висвітлена у працях Пьєтро Верджеріо. У його трактаті "Про благородні нрави й вільні науки" містилися принципи гуманної педагогіки [1, с. 98]:

- соціальна, громадянська спрямованість освіти;
- повага особистості дитини;
- орієнтація на природні особливості, вік, схильність, інтереси дитини;
- майстерність педагога, його вміння здійснювати диференційований підхід до учнів;
- відмова від фізичних покарань, вибір "м'яких" засобів виховання.

Видатні письменники гуманісти української демократичної думки П.А. Грабовський, М.М. Кошобинський, Л. Українка, І.Я. Франко, Т.Г. Шевченко сприймали мораль як вищий принцип гуманізму, критерій людського життя. Совість, добро, справедливість, співчуття вони розглядали як основні чесноти кожної людини. Високим гуманізмом сповнена наукова спадщина М.С. Грушевського. Особливу увагу він звертав на гуманне ставлення до вихованців, застосування найдоцільніших засобів впливу, наголошував на значенні особистого прикладу вчителя, наявності у нього ідеалу, який би він хотів втілити у своїх вихованців.

Проблема етики педагогічної взаємодії вчителя з дитиною активно розроблялась видатними вітчизняними вченими та педагогами: К.Д. Ушинським, С.Ф. Русовою, Я.-З. Чепігою тощо [8, с. 421-424].

К.Д. Ушинський, надаючи великого значення характеру взаємин педагога з вихованцем, стверджував, що виважений, свідомий вплив на учнів можливий тільки за умови тісних, доброзичливих стосунків. Якщо вчитель не любить дітей і не може викликати в них симпатії, йому треба залишити педагогічну справу. Учений звертає увагу на педагогічний такт, сутність якого він бачив у інтуїтивному відчутті особливостей дитини.

І.А. Зязюн надає великого значення розвитку педагогічної етики, а саме емоційно-чуттєвої сфери педагога як базової в її формуванні [9, с. 198]. Більшість дослідників приходять до висновку, що професійна етика педагога набувається в результаті цілеспрямованого формування й самовдосконалення, розвивається в сукупності з іншими психологічними характеристиками особистості.

Отже, відомі вчені, педагоги минулого та сучасності розробили етичне ядро педагогічного ідеалу, який в сучасних умовах майже не змінився. У процесі історичного розвитку зміст етики у складі педагогічного ідеалу формувався та набував цілісності.

Висновки. Отже, у багатьох працях учених різних часів педагогічна етика розглядається як регулятор взаємодії педагога з учнями, визначаються певні моральні вимоги до характеру такої взаємодії: гуманно й рівно ставитись до всіх учнів; поважати особистість; бути добропорядним, чесним, справедливим тощо.

Для сучасного викладача досить актуальним є вивчення етичних засад педагогічної професії, а саме ознайомлення з історією виникнення та становлення педагогічних кодексів, правил професійної поведінки.

Розгляд генезису етико-педагогічних ідей у контексті гуманізації має суттєве значення для змісту сучасної професійно-педагогічної освіти, яка розвивається саме шляхом гуманізації та демократизації, упроваджує принципи особистісно-орієнтованого навчання та виховання студентів.

Подальший напрям розробки проблеми є обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування професійної етики у майбутніх учителів технологій.

Використані джерела

1. Верджерио П. П. О благородных нравах и свободных науках // Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV – XVII вв.) / [сост., вступ. статья и коммент. Н.В. Ревякиной, О.Ф. Кудрявцева]. – М.: Изд-во УРАО, 1999. – С. 94 –122.
2. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / [упоряд. О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя]. – К.: Знання, 2003. – 766 с.
3. Кумарин В. Не дань минувшему, по дар будущему. А. Дистервег / В. Кумарин // Учительская газета. – 1990. – № 42. – С. 4.
4. Кушерець В. Необхідність світоглядної та методологічної переорієнтації системи освіти / В. Кушерець // Трибуна. – 2003. – № 9-10. – С. 11–13.
5. Мусский И. 100 великих мыслителей / И. Мусский. – М.: Виче, 2000. – 358 с.
6. Наумчик В.Н. Етика педагога / В.Н. Наумчик, Е.А. Савченко. – Мн.: Университетское, 1999. – 216 с.
7. Педагогіка в запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / Л.В. Кондрашова, О.А. Пермяков та ін. – К.: Знання, 2006. – 252 с.
8. Педагогіка: хрестоматія / [уклад.: А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко]. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.
9. Педагогічна майстерність: навчальний посібник; за ред. І.А. Зязюна. – [2-ге вид. допов. і переробл]. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
10. Слово про Закон і Благодать / Давня українська література: хрестоматія [за виданням Іларіона Київського]. – К., 1992. – 214 с.
11. Хоружа Л. Етична компетентність вчителя як основа реалізації гуманістичної освіти / Л. Хоружа // Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С.27-29.

Negovska K.

AN ANALYSIS OF THE MAINTENANCE OF PROFESSIONAL ETHICS OF MODERN TEACHER

The article deals with the maintenance and pedagogical conditions of forming the professional ethics of modern teacher in obedience to past and modern views on professional- and- ethics competence of teacher.

Key words: culture, professional ethics, moral and ethical standarts, pedagogical conditions, responsibility, courtesy, positive thinking.

Стаття надійшла до редакції 29.03.11